אגרות הראי"ה - כרך א' - אגרת שיח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד תמוז תר"ע - רחובות
נמען: הגאון ר' חיים ברלין

על הטענה שהיה עליו להתייעץ עם גדולי ירושלים: ההיתר אינו חדש. השאלה היחידה היא אם שעת הדחק עדיין קיימת, וזה תלוי בהיכרות עם הישוב, שהרב קוק ובית הדין ביפו מכירים יותר מרבני ירושלים. ההכרח השנה גדול אף יותר. בראשון לציון, ברחובות ובוואדי חנין חתמו כבר על שטרי הפקר ומסירה לבית הדין. הרב קוק לא טען שרבני בית הדין הם 'חותרי המחתרת', וחובתם למחות בהם. צער רב לו על חילול כבוד התורה.

עיקרי הדברים

- אין חידוש בהיתר.
- ההכרעה בידי המכירים את הישוב.
- שטרי הפקר במושבות.
- צער על חילול כבוד התורה.

נוסח האגרת עם ביאור

בגרסה זו משולב ביאור בתוך נוסח האגרת. הביאור מופיע כך: [בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת] *והוא אינו חלק מלשון האגרת.*

ב"ה[1], רחובות ת"ו[2], כ"ד תמוז תרע"ן. [כ"ד בתמוז תר"ע (1910), בשנת השמיטה]

מבין המצרים יהילו אורים [על פי איכה א, ג; האגרת נכתבה בימי בין המצרים] לכבוד רב רחימאי ומר חביבי הרב הגאון הגדול תפארת ישראל מוהר"ר[3] חיים ברלין [הרב חיים ברלין, בנו של הנצי"ב, מראשי העדה האשכנזית בירושלים] שליט"א[4].

הגיעוני מכתבי כתר"ה[5] באיחור זמן, בהיותי יושב פה במושבה רחובות ת"ו, ורואה שלו'[6] אחי מישבי אדמת קדשנו וענות נפשם גם יחד.

והנה בענין הצורך שהי'[7] לי להציע את הדברים לפני גדולי ירושלים ונדון יחד בדבר, איני יודע על איזה נדון מכוין זה מר שי'[8]. אם על עצם ענין ההפקעה שע"י[9] המכירה, הלא אין זה דבר חדש, ומה יש לנו להוסיף על הוראה שכבר יצאה ונתחזקה בפועל ונתקבלה בישראל, ע"י[10] גאוני עולם נוחי נפש ז"ל[11], כי-אם לראות את המצב אם כבר פקע הצורך של שעת הדחק,

---

1 ב"ה - ברוך השם
2 ת"ו - תבנה ותכונן
3 מוהר"ר - מורנו הרב רבי
4 שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
5 כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
6 שלו' - שלום
7 שהי' - שהיה
8 שי' - שיחיה
9 שע"י - שעל ידי
10 ע"י - על ידי

שמא כבר קם ריוח והצלה להישוב, עד שאיננו צריך לתקנה זו. ענין זה לאו בקשישותא ולאו בטעמי תלי, [אין העניין תלוי בזִקנה ולא בנימוקים (ארמית)] אלא בידיעה והכרה ערוכה בתוכן הישוב, בדחקו ועניו וטיפולו המרובה. וזה הלא ידוע לכל, שהנני שקוע בעניני הישוב, בין בטובתי ובין שלא בטובתי, ואני יודע את כל מהות מעמדו יותר הרבה מרבני ירושלים, הרחוקים ממנו בין במקום בין ברוח-הכרה, ואיך אומרים למי שלא ראה את החודש שיבוא ויעיד. [על פי ראש השנה כה: "יבואו ויעידו" – רק מי שראה את הירח מעיד] על כן די היתה לי הסכמתנו, יחד עם הרה"ג[12] בד"צ[13] אשר בעה"ק[14] יפו [בית הדין הצדק של יפו] ת"ו, שהם באמת יודעים ומכירים את מצב הישוב, ואנו עובדים תמיד יחד בפרטי ענייניו, וכולנו הסכמנו בדעה אחת, באין מקום כל דהו של ספק, שא"א[15] כלל להישוב לעמוד כ"א[16] ע"פ[17] סדר ההפקעה, שהיתה נהוגה עד כה, עם פרטי הוראותיה. ובענין ההכרח, לא די שלא נגרע דבר משמיטות הקודמות אלא שעוד נלחץ המצב בהרבה פרטים, ולפי התרבות הישוב בכמותו ושפלות מצב הפרנסה שלו, הענין מוכרח בהכרח עוד יותר גדול מאשר בשמיטות שקדמו, וכן נהגו יתר רבני הישוב, היודעים את מעמדו בהיותם שרויים בו, באין פקפוק כלל. ואיה בו מקום לשאלה והצעה? ואם כונת כתר"ה שי' היא בענין השילוח של הענבים לירושלים עצמם, במה שרצו רבני ירושלים לחדש חומרא [איסור משלוח ענבי המושבות לירושלים בשנת השמיטה] מה שלא נהגה בשמיטות הקודמות, הנה לא היה לי מקום לחוש לזה כל זמן שלא הודיעוני מצדם בזה שום דבר. ואע"פ[18] שאם היה הדבר הולך בשקט היה בדעתי ג"כ[19] להוסיף איזה פרטי דברים לרווחא דמילתא, להדר ולצאת ידי כל הדעות כמה דאפשר, אבל כל זה הוא בדרך הצעה ופיוס דברים ובלא רעש, ולא שייך לעשות בזה שקלא וטריא, שכפי מצב הרוחות בנידון זה, ורבוי החפצים לידע ולהודיע מכל, א"א[20] הדבר בלא פרסום, שהוא מונע בזה את המבוקש. על כן איני מוצא בעצמי שום דבר מה שהייתי צריך לעשות לכרמינו ולא עשיתי להם. ובגופא דעובדא, [ובגוף המעשה] הנה בראשון-לציון, ברחובות ובודי-חנין [נס ציונה] ת"ו מלאו את בקשתי, כאשר הצעתי לפניהם, וחתמו על שטרי ההפקר ומסירה לבד"צ[21], [הסדר בנוסח "אוצר בית דין": הכורמים הפקירו את הענבים ומסרום לבית הדין, ונטלו רק שכר טרחתם] וע"פ[22] הרשאת בד"צ ממילא יהיה כל מה שיקחו רק בעד הטורח והמכשירין, באין צורך להכנס לתוך עסקיהם ולקפח פרנסתם המצומצמת. ודי והותר בזה להחמיר יותר ממה שנהגו בשמיטות הקודמות ע"פ הוראת רבנן קשישאי הגאונים ז"ל. [הרבנים הזקנים, מתירי המכירה בשמיטות הקודמות] ולא נאמרו הדברים כ"א כדי להפיס את דעתו של מי שרוצה להחמיר, כאשר בארתי במכתב הראשון לכתר"ה[23] שי'

---

11 ז"ל - זכרונו לברכה
12 הרה"ג - הרב הגאון
13 בד"צ - בית דין צדק
14 בעה"ק - בעיר הקודש
15 שא"א - שאי אפשר
16 כ"א - כי אם
17 ע"פ - על פי
18 ואע"פ - ואף על פי
19 ג"כ - גם כן
20 א"א - אי אפשר
21 לבד"צ - לבית דין צדק
22 וע"פ - ועל פי
23 לכתר"ה - לכבוד תורתו רום הדרתו

וע"ד[24] מכתבו השני אני תמה היכן נמצא בדבר אף רמז כל דהוא שאותם חותרי המחתרת [אותם המבקשים להעביר את קניית הענבים מכרמי היהודים לכרמי הגויים] הם הרה"ג בד"צ הי"ו[25]. וחלילה לזקני ב"ד[26] לעשות כזאת, לפשוט יד, אחר העמדת הענין בדרך העמדת הדין האמת והשלום, במה שנוגע לחיי נפש של אחינו הכורמים, וביותר בענין שעלול להביא איבה ותחרות בין אחים. ומאד מאד דאבה נפשי על הפנים הנזעמים, שקבל ענין זה ע"י אנשים צדדיים, שסכסכו, ואולי עדיין מסכסכים, את המצב. אמנם חובתם הקדושה של רבני הבד"צ[27] יצ"ו[28] היא, לעמוד נגד אותם חותרי המחתרת, ולמחות בידם שלא יפיקו את זממם, להזיק לאחינו העמלים למצא לחמם בישוב ארצנו הקדושה, ע"י המצאת הפדיון שהיה ראוי לבא לידם, בסכום הגון, הלוקח מקום חשוב לפי מצבו הדל של ישובנו, ולמסור אותו לידי זרים, הדוחקים את רגלינו על אדמת הקודש. ואין כדאי אותו ההידור הקלוש, שבענין סחורה ומסירת דמי שביעית וחשש משומר, שכ"כ[29] רבו בו דרכי ההיתר ע"י כל העצות הנהוגות ע"פ דרכה של תורה, לגרום על ידי ערבוביא כ"כ[30] גדולה בעולמנו באי"י[31]. ובפרט שנגד היתרון הקל הזה, שידמו למצא בכרמי הנכרים, מה שהוא ג"כ אינו לגמרי מובטח, מפני חשש מומרים, גלויים ונעלמים, המצויים ביניהם, שראוי לחוש לזה כשאנו באים לשקול הידור מול הידור. עוד עומדות שם חששות גדולות, משום ערלה וכלאי הכרם שהם איסורים יותר חמורים ביסודם, שהם ב"ה מובטחים ומשומרים כראוי בכרמי אחינו, וכמובן מופקרים ונעזבים הם לגמרי בכרמי הגויים. וכבר היה כן משכבר הימים, בירושלמי (סוטה פ"א ה"ו[32]) "ויבאו עד כרמי תמנתה, [על הפסוק בשופטים יד, ה] מלמד שהיו אביו ואמו מראין לו כרמי תמנתה זרועים כלאים". ועכשיו ע"פ סדרי הנטיעות החדשים נתרבה החשש יותר ויותר, באופן שיתכן לומר בכ"מ[33] שכל הכרם כולו יהיה אסור, באין שייכות לביטול ברוב כלל. ואפילו אם נבדוק עכשיו ולא נמצא כלאים, אין זה מבטיחנו שלא היו שם כלאים בשנים שעברו, וראוי לאסור גם הענבים היוצאים אח"כ[34] מהגפן, שכבר נאסר" כפשטם של דברי הירושלמי (כלאים פ"ה ה"ז[35]), [ירושלמי כלאים ה, ז] שעל מה שאמר בזרע איסור והעביר את הסכך הקשין אסורין והדגן מותר, פריך ר'[36] זעירא גדל מתוך איסור ואת אמרת מותרין, ואמרי' ע"ז[37] ר"ז כדעתי', דאמר ר"ז בשם ר' יונתן בצל של כלאי הכרם שעקרו ושתלו אפילו מוסיף כמה אסור, שאין גדולי איסור מעלין את האיסור. וזהו כדוגמא דארשב"נ[38] א"ר[39] יונתן (בבלי נדרים נז:) בצל שנטעו בכרם ונעקר הכרם אסור, דקיי"ל[40] כותי', וראוי לחוש

---

24 וע"ד - ועל דבר

25 הי"ו - השם יברכהו ויחייהו

26 ב"ד - בית דין

27 הבד"צ - הבית דין צדק

28 יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה

29 שכ"כ - שכל כך

30 כ"כ - כל כך

31 באי"י - בארץ ישראל

32 ה"ו - הלכה ו' (בציון מקור); אחרי שם מקום או אדם: השם ישמרהו

33 בכ"מ - בכמה מקומות

34 אח"כ - אחר כך

35 ה"ז - הרי זה

36 ר' - רבי

37 ע"ז - על זה

38 דארשב"נ - דאמר רבי שמואל בר נחמני

39 א"ר - אמר רבי

40 דקיי"ל - דקיימא לן

שהגדל מתוך איסור אסור. ואין מקום היתר לפי"ז[41] במקום שיש חששות קרובות ע"ז כ"כ בסדרי הנטיעות של עכשיו, כי אם בכרם שהוא ידוע ובדוק לנו מעת שהתחיל לעשות פירות, מה שהוא אינו מצוי כלל בכרמי הגויים.

ואף אם יש לדחוק ולמצוא איזה צד לדרכי היתר מ"מ[42] ודאי אין כדאי לחפש אחרי קולות והיתירים בשל גויים, במקום שהדבר גורם הפסד ממונם של ישראל וקפוח פרנסתם. ובכלל בכל מקום שאנו נוטים להחמיר על עצמנו ראוי לחוש שלא תיפוק מיניי חורבא של הפסד או לעז על אחרים. ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ט[43]) [ירושלמי ברכות ב, ט] אהא דתני כל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ותבא עליו ברכה, א"ר זעירא ובלחוד דלא יבזה חורנין, [ובלבד שלא יבזה אחרים] וק"ו[44] שלא לגרום היזק לרבים. וביחוד בענין כללי של ישוב א"י[45], שעיני כל ישראל נשואות אליו, לתקות ראשית צמיחת קרן ישועה לעם ממושך וממורט. [על פי ישעיהו יח, ב] ובפרט שאחינו אלה היקרים הם הם המקיימים את המצוות התלויות בארץ, שעולות להם בסכומים גדולים ועצומים מאד, ואפילו השביעית אחרי כל היתר ההפקעה ואחרי כל הקולות שהונהגו בה, ע"פ הוראת חכמים, כדרך כל האופנים האפשריים להקל, עלתה להם בהוצאה חשובה ובמניעת ריוח גדול בכללות הישוב. ומה יש לדבר עוד בענין תרומ"ע[46], ביחוד מן היקבים והפרדסים, ואיסור ערלה וכלאים, שכל אלה בצירופם עולים להון רב ממש בכל שנה ושנה, ואיך לא תהי'[47] חובת רבני ישראל, גם מצד חובת המצות עצמן לשקוד על תקנתם ולהתרחק מאד מגרם היזק להם. ויחיד הרוצה להחמיר ודאי אין מי ימחה בידו, אבל לעשות השתדלות להחמיר שלא מן הדין, ולגרום עי"ז[48] להם היזק ועלבון ופחד על כללות מצבם, הצריך כ"כ חיזוק, אין מן הראוי כלל.

ובעיקר ענין המכתב, לא חשבתי כ"א להודיע את אנחתי, שיצאה אז מקרב לבבי, להדר"ג[49] אולי תעלה בידו איזה עצה לרפא את השבר. ושלא בידיעתי ושלא ברצוני נתפרסמו הדברים ברבים, ומתוך התרגשות הרוחות נמצאו ג"כ משתדלים בפרסומם, מה שסיבב לי יגון ואנחה אין די באר. ועתה אנו צריכים להתחזק ולהאגד באגודה אחת, ולהשתדל עד כמה דאפשר להשקיט את הלבבות משני הצדדים. כי באמת נוח יותר היה אילו לא נתחדש שום דבר, והיה הענין מתנהג בשופי כמו שהיה נהוג בשמיטות הקודמות, עד ישקיף ויראה ד' משמים וירים קרן עמו על אדמת הקדש, ויחיש גאולה לשאר עמו וישיב לנו שופטנו כבראשונה ויועצנו כבתחילה, [על פי ישעיהו א, כו ותפילת העמידה] ונלך באור תורה ונר מצוה, [על פי משלי ו, כג] בכל מילואם וטובם, וישמח לב מבקשי ד'.

ועד כמה עגמה נפשי, וממש רחפו עצמותי ולבי כדונג ימס, [על פי ירמיהו כג, ט ותהלים כב, טו] מרוב צער ועגמת נפש, על חילול כבוד התורה אשר סבב הענין הזה, ד' הוא יודע. ורופא לשבורי לב יחבש פצעי לבבי, [על פי תהלים קמז, ג] ויזכני לעבדו באמת ותמים, ואל יצל מפי דבר אמת [על פי תהלים קיט, מג] כתורה וכמצוה, וישובו אז כל יראיו ויודעי עדותיו בלב נאמן מלא אהבה, כלבבי התמים ומלא אהבת תורה ויראת שמים, לכל המחזיקים בעץ חיים, וכל למודי ד' העוסקים בתורה לשמה.

---

41 לפי"ז - לפי זה

42 מ"מ - מכל מקום

43 ה"ט - הא טעמא (זה הטעם)

44 וק"ו - וקל וחומר

45 א"י - ארץ ישראל

46 תרומ"ע - תרומות ומעשרות

47 תהי' - תהיה

48 עי"ז - על ידי זה

49 להדר"ג - להדרת גאונו

והי'[50] זה שלו' וברכה, באהבה נאמנה, כנפשו היפה ונפש דורש"ת[51], דבק באהבתו, מצפה לתשועת ד' ולרוממות קרן תורתו על אדמת הקודש באהבה במהרה בימינו בקרוב.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

נוסח האגרות וההערות: אגרות הראי"ה, כרכים א׳-ד׳

50 והי' - והיה

51 דורש"ת - דורש שלומו ותורתו